

SEMAVİ DİNLERDE YEME-İÇME RİTÜELLERİ (FOOD-BEVERAGE RITUALS IN DIVINE RELIGIONS)

Şimal AYMANKUY¹ (orcid.org/0000-0003-1033-6424)

Begüm PELEK^{2*} (orcid.org/0000-0002-4591-4098)

¹Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Balıkesir, Türkiye

²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutsak Sanatları, İzmir, Türkiye

Özet

Din, insanlığın her döneminde ve her alanında etkilerini gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ve yemek arasındaki ilişkiyi de günlük hayatta gözlemlemek mümkündür. Dini inanışlar hem o dine inanan kişilerin tüketebileceği ve tüketemeyeceği yiyecekleri belirleyen kurallara sahiptir hem de çeşitli yeme-içme ritüelleri barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta yer alan yeme-içme ritüellerini incelemektir. Bu kapsamda araştırma yöntemi olarak doküman analizi kullanılmış, konuya ilişkin çalışmalar ve kutsal kitaplardan faydalanılmıştır. Çalışmada, bu üç din arasında en çok yeme-içme ritüelinin Yahudilikte bulunduğu, Yahudilik ve Hristiyanlıkta yer alan ritüellerin yüklenilen anlamlar açısından benzerlik gösterdiği, son din olan Müslümanlıktaki yeme-içme ritüellerinin ise anlam ve amaç olarak bu dinden farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Semavi Dinler, Yeme-İçme Ritüelleri, Din ve Yemek

Abstract

Religion emerges as a phenomenon that shows its effects in every period and every field of humanity. It is possible to observe the relationship between religion and food in daily life. Religious beliefs have rules that determine the foods that believers can and cannot consume, as well as contain various eating and drinking rituals. The aim of this study is to examine the food-beverage rituals in the three divine religions, Judaism, Christianity and Islam. In this context, document analysis was used as a research method, studies related to the subject and holy books were used. In the study, it was concluded that the most food-beverage rituals among these three religions were found in Judaism, the rituals in Judaism and Christianity were similar in terms of attributed meanings, and the food-beverage rituals of the last religion, Islam, differed from these two religions in terms of meaning and purpose.

Anahtar Kelimeler: Divine Religions, Food&Beverage Rituals, Religion and Food

* Sorumlu yazar: begum.ipkoparan@ikcu.edu.tr

DOI: 10.33083/joghat.2022.134

Giriş

Dini inanışlar, bir topluluğun kültürünü etkileyen unsurlardan biridir. Yaşamın her alanında kendini hissettiren dinin etkilerini yemek kültürlerinde de gözlemlemek mümkündür (Gürhan, 2017). Dini inanışlar, o dine inanan kişilerin yemesine izin verilen ve verilmeyen yiyecekleri belirleyen kurallara sahiptir. Semavi dinlerin (tek Tanrılı dinler) hepsinde bu kurallar bulunmaktadır (Sabate, 2004). Bu kurallara, İslamiyet'te tüketilmesi yasaklı olan haram yiyecekler (domuz eti gibi) ile Yahudilik'te tüketilmesine izin verilen koşer yiyecekler (geviş getiren, tek toynaklı memeli hayvanların eti gibi) örnek gösterilebilir. Din ve yemek arasındaki bağ yalnızca helal, haram, koşer gibi tüketilmesinin uygun olduğu veya olmadığı yiyecekleri tanımlayan kavramlarla değil sembolik anlamlar ve ritüellerle de kurulmuştur (Desjardins, 2004). Rook (1985) ritüeli belli bir sırayla gerçekleştirilen ve zaman içerisinde tekrarlanan çoklu davranışlardan meydana gelen, sembolik anlamlar taşıyan aktiviteler olarak tanımlamaktadır. Ritüeller bireysellikten çok grup bilinciyle hareket edilen, birlikteliği ortaya koyan; geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bir köprü görevi gören faaliyetlerdir (Kocaçoban, 2019). Birçok dini inancın, değerlerin, kültürün aktarılmasında ritüellerin rolü büyüktür. Ritüeller, birey ve toplum arasında bağ kurulmasına da katkıda bulunmaktadır. Dini ritüellere örnek olarak Hristiyanlıktaki Ekmek-Şarap ritüeli, Müslümanların Ramazan ayında tuttıkları orucu hurmayla açmaları verilebilir. Bu çalışmanın amacı da üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta yer alan yeme-içme ritüellerini incelemek, farklı ve benzer noktalarına değinmektir.

Çalışmanın konusu olan semavi dinlerden Yahudilik, en eski semavi dindir. Diğer semavi dinlere göre mensubu daha az bulunan Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah'tır (Alemdarlar, 2019). Tanah, Yahudilik inancı yazılı metinlerin yer aldığı kitaptır ve Tevrat, Neviim ve Ketuvim olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır (Akkurt, 2006). Etnik köken olarak ilk ataları olarak Hz. İbrahim, sonra oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakup kabul edilmektedir. Dini olarak, Hz. Musa'nın M.Ö. 13.yüzyılda İsrailoğullarını Mısır'daki kölelikten kurtarması ve ardından vahiy almasıyla başlamıştır (Güven, 2020). Bu görev üzerine Hz. Musa Firavun'a giderek Yahudileri bırakmasını söylemiş fakat Firavun bu isteği reddetmiştir. Bunun üzerine Tanrı'nın Mısırlılara 10 felaket getirdiğine inanılmaktadır. Bu felaketler sonucunda Firavun, Yahudileri serbest bırakmıştır. Mısır'dan ayrılan Yahudiler Sina Çölü'ne varmış ve Hz. Musa'ya dinin temellerini oluşturan 10 Emir burada gönderilmiştir (Alemdarlar, 2019). Yahudilerin 40 yıl boyunca dolaştıkları Sina Çölü, Yahudilerin özgürlüklerine kavuştukları, kutsal bir halka dönüştükleri yer olarak kabul edilmektedir (Ballı ve Gökçe, 2021).

Hristiyanlık, M.S. 1.yüzyılda İsrailoğulları soyundan gelen İsa ile başlamış, dünyada en çok mensubu olan semavi dindir (Kurt, 2012). Hristiyanlığın ilk başta Yahudiliğin bir mezhebi olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. İsa'dan önce 1.yüzyılda Yahudi topluluğu arasında birtakım bölünmeler yaşanmaya başlamış, bunun sonucunda ise bir kurtarıcı yani Mesih ihtiyacı doğmuştur. O dönemde, İsa'nın teyzesinin oğlu olan ve sonradan aziz ilan edilen Vaftizci Yahya, Tanrı tarafından başlanacaklarına ve toplum içerisinde oluşan bölünmelere çözüm olacağına inanarak insanları nehirde vaftiz etmeye başlamıştır (Aydın, 2013). Aynı zamanda İsa'nın mesajını ilan edene kadar kendisine inananlarla birlikte Yahudiliğin gerekliliklerini devam ettirmeye çalışmış ve insanlar arasında bir kurtarıcının (Mesih'in) geleceği inancının yaygınlaşmasını sağlamıştır (Güven, 2021). Hristiyanlık, İsa'nın tebliği ile başlamış, İsa-Mesih anlayışını merkeze alan bir din olarak doğmuştur. İncillerde Hristiyan ve Hristiyanlık gibi kavramlar yer almamaktadır. Kutsal kitap daha çok İsa'yı ve onun hayatını merkeze almakta, bunu aktaran bir kitap niteliğini taşımaktadır (Kurt, 2012). Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitab-ı Mukaddes olarak adlandırılmaktadır. Bu kitap, Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Eski Ahit, Tevrat ve Zebur'u kapsarken Yeni Ahit İncil'den oluşmaktadır (Aydın, 1998).

Çalışmanın konusunu oluşturan semavi dinlerden sonuncusu İslamiyet'tir. İslamiyet, Miladi 610 yılında Arap yarımadasında ortaya çıkmıştır (Sinanoğlu, 2001). İslamiyet'in ilk 23 yılı Peygamber Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem ise Mekke ve Medine dönemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Mekke dönemi, İslamiyet'e uymayan inanç ve uygulamaların ortadan kaldırıldığı, çok Tanrılı inanışların aksine tek Tanrı inancının benimsenmeye başladığı dönem olarak bilinmektedir. Mekke'den Medine'ye geçiş ise hicret olarak adlandırılan, 622 yılındaki göç olayı ile gerçekleşmiştir. Böylelikle İslamiyet'in oluşumunun tamamlanmaya başladığı dönem olan Medine dönemi başlamıştır. İslamiyet'in oluşumu Hz. Muhammed'in vefat ettiği yıl olan 632'de tamamlanmış, Peygamber dönemi sonlanmıştır. Bugün İslamiyet, Hristiyanlıktan sonra en çok mensubu olan ikinci din konumundadır (Güven, 2021).

Amaç ve Yöntem

Semavi dinlerde birçok yiyecek-içecek, kutsallık atfedilmemiş olsa dahi çeşitli sembolik anlamlar için dini tören ve ritüellerde yer almaktadır (Cohen, 2021). Bu çalışmanın amacı üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta yer alan, yiyecek-içeceklerle ilgili ritüelleri incelemek ve benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bu kapsamda, konuyla ilgili literatür taraması yapılmış; Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat, Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil ve Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kuran incelenmiş olup yiyecek ve içecekleri konu alan ritüeller araştırılmıştır. Çalışmada, üçü de tek Tanrılı olan bu dinlerin yeme ve içme ürünlerine yaklaşımları ve ritüellerinde yer verme şekilleri arasındaki farklılıklara değinilmesi hedeflenmektedir.

Bir toplumun kültürel yapısını oluşturan etmenlerden biri de dini inançlardır. Toplumsal yapının her alanında kendini gösteren dini inançlar yemek kültürlerinin şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadır (Gürhan, 2017). Semavi dinlerde yer alan yiyecek ve içecek ritüellerinin araştırıldığı bu çalışmanın araştırma deseni de kültür analizi olarak belirlenmiştir. Kültür analizi, toplum davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada kullanılan araştırma yöntemi doküman analizidir. Yazılı veya görsel materyallerin toplanıp incelendiği doküman analizinde, elde edilen dokümanların ilgili kültürün yapısına göre değerlendirilmesi önemlidir (Sönmez ve Alacapınar, 2019). Çalışmada literatür taramasından yararlanılmış, konuya ilişkin çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat, Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil ve Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kuran konuyla ilgili yardımcı dokümanlar olarak ele alınmıştır.

Sınırlılıklar

Semavi dinlerdeki yeme ve içme ritüellerinin araştırıldığı bu çalışmada literatür taraması yapılmış olup, konuya ilişkin çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca üç semavi dinin kutsal kitaplarından yararlanılmıştır. Konuyla ilgili literatürün kısıtlı olması, incelenen kutsal kitapların araştırmacıların anadilinden farklı dillerde olması çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. İncelenen kutsal kitaplardan Tevrat İbranice, İncil İbranice, Yunanca ve Aramice, Kuran ise Arapça dilindedir. Araştırmada söz konusu kutsal kitapların tercümelelerinden yararlanılmıştır. Geçgel (2006) çalışmasında kutsal metin çevirilerinin diğer çevirilerden farklı olduğuna, yalnızca iki dili biliyor olmanın yeterli olmadığına ve kelimesi kelimesine çeviri yönteminin kutsal metinler için geçerli olmadığına değinmiştir. Bu nedenle kutsal kitapların tercümelelerinin kullanılması da çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Semavi dinlerde yer alan yeme-içme ritüellerine ilişkin yapılan literatür taramasında, dini ritüellerle ilgili çalışmalar sayıca fazla olduğu fakat içeriğinde yeme-içme unsurlarına az yer verildiği gözlemlenmiştir.

Yahudilik ve Yeme-İçme Ritüelleri

Yahudilik inancında, yazılı kutsal metinlerin ve bunların yorumları olan sözlü kuralların yer aldığı 2 kitap bulunmaktadır. Yazılı metinlerin yer aldığı kitaba Tanah denilmektedir. Tanah ise Tevrat, Neviim ve Ketuvim adlı 3 bölümden oluşmaktadır (Akkurt, 2006). Tevrat, kelime anlamı olarak yasa, şeriat, emir, kanun anlamlarını taşımaktadır. İbranice karşılığı Tora olan Tevrat 5 kitaptan oluşmaktadır. Bunlar Yaratılış, Çıkış (Mısır'dan Çıkış), Levililer, Çölde Sayım ve Tesniye (Yasa'nın Tekrarı)'dır (Altaş, 2020). Tanah'ın yorumu niteliği taşıyan, sözlü kuralların yer aldığı kitap ise Talmud olarak adlandırılmaktadır (Akkurt, 2006).

Tüm semavi dinlerde yeme-içme ürünleri birçok ritüelin merkezinde yer alırken, bu ritüeller en belirgin olarak Yahudilikte gözlemlenmektedir. Yeme-içme ile ilgili dini kurallar Yahudilik inancına inanan toplumların günlük yaşamlarında da etkin bir role sahiptir. Özellikle Tevrat'ta yer alan kurallar, bu dine inanan toplulukların beslenme kültürlerini de etkilemiştir. Levililer'in 11, Tesniye'nin ise 14'üncü bölümlerinde tüketilmesine izin verilen ve yasaklanan yiyeceklere değinilmektedir (Zeller, 2012). Tevrat'ta yenilmesinin uygun olduğu yiyecekler tahor olarak adlandırılırken, yenilmesinin yasak kabul edildiği gıdalar tame olarak adlandırılmaktadır (Yüksel, 2003). Kelime anlamı olarak uygun, münasip anlamlarına gelen koşer kelimesi, Tora ve Tanah'ta terim olarak yer almamasına karşın sonraki dönemlerde yenilmesi uygun olan yiyecekleri tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır (Kurt, 2010). Levililer 11.bölümün 1-47 maddeleri ile Tesniye 14.bölümün 1-21 maddeleri hangi hayvanların etinin yenilip yenilemeyeceğini açıkça belirtmektedir. Levililer 17.bölüm 10-12 maddelerinde ise kan yemenin yasak olduğuna değinilmektedir. Mısır'dan Çıkış kitabının 23.bölüm 16.maddesinde ise "oğlağı anasının sütünde haşlamayacaksınız" cümlesi et ve süt ürünlerini birlikte tüketmenin yasak olduğunu ifade etmektedir.

Yahudilikte Şabat, Hanuka, Yom Kipur, Roş Aşana gibi birçok özel gün ve bayramlar bulunmaktadır (T.C. Turizm Bakanlığı, 1992). Bu bayramlarda yerine getirilen ritüeller ve sembolik anlamlar taşıyan yiyeceklere

yer verilmektedir. Bu yiyecekler, Yahudilerin geçmişte yaşadıkları olayları anma amacı taşımaktadırlar (Apfelbaum, 2001). Yahudilikteki en önemli günlerden biri olan Şabat, her Cuma güneşin batışı ile başlamakta ve 1 gün boyunca sürmektedir. Şabat süresince gerçekleştirilen ritüeller, Tanrının evreni 6 günde yaratması ve yedinci günde dinlenmesi inancına dayanmaktadır (Ağkuş ve Altuncu, 2017). Tevrat'ta Şabat gününden şu şekilde bahsedilmektedir:

“.....yedinci gün bana, Tanrın RAB'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, RAB yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim.” (Mısır'dan Çıkış 20:10-11).

“Altı gün çalışacaksınız. Ama yedinci gün olan Şabat dinlenme ve kutsal toplantı günüdür. Hiçbir iş yapmayacaksınız. Yaşadığınız her yerde Şabat'ı RAB'be ayıracaksınız.” (Levililer 23:3).

Tevrat'ın sözlü geleneklerinin anlatıldığı Talmud'da yer aldığı üzere Şabat sürecince bitki dikmek, yoğurmak, pişirmek, boya yapmak, örgü örmek, dikmek, sökmek, avlanmak, yazı yazmak, yazı silmek, inşa etmek, ateş yakmak, ateş söndürmek gibi eylemler yasaklanmıştır (Ağkuş ve Altuncu, 2017). Şabat'ın ilk ritüeli olarak, gün batımından önce mum yakılır. Şabat yemeği sinagogda yapılan ibadet öncesi veya sonrasında yenilebilir. Şabat sofrasında gerçekleştirilen ilk ritüel bir kadeh içerisindeki şarabın kutsanmasıdır. Bu ritüel kuduş olarak adlandırılmaktadır (Smith-Gabai ve Ludwig, 2011). Kuduş yapıldıktan sonra, sofrada yer alan ekmeğe kutsanmaktadır. Bu ritüel ise motzi (ha-motzi) olarak adlandırılmaktadır (Zeller 2012). Ekmeğe kutsandıktan sonra parçalar koparılıp tuza batırılıp yenir (Roden, 1996). Kutsama ritüeli için örgü şeklindeki challah ekmeğinden iki adet yapılır (Smith-Gabai ve Ludwig, 2011). Ekmeğin iki adet olmasının sebebi Tevrat'ta geçen aşağıdaki pasaja dayanmaktadır:

“Size Şabat Günü'nü verdim. Bunun için altıncı gün size iki günlük ekmeğe veriyorum. Yedinci gün herkes neredeyse orada kalsın, dışarı çıkmasın.’ Böylece halk yedinci gün dinlendi. İsraililer o ekmeğe man adını verdiler.” (Mısır'dan Çıkış 16:29-31).

Şabat sofrası için yemekler gün batmadan önce hazırlanır. Sofrada ekmeğe, et, tahıl ürünleri, kuru ve taze meyveler yer alır (Schorr, vd., 2017). Şabat, avdala (havdalah) denilen ritüel ile sonlanır. Bu ritüelde, kuduş ritüelinde olduğu gibi şarap kutsanır. Kuduştan farklı olarak bu ritüelde mum ve çeşitli baharatlar da yer alır. Baharatlar, besamim adı verilen gümüş bir kutu içerisinde tutulur (Donin, 1960).

Pesah (Mayasız / Hamursuz) Bayramı, Yahudilikteki yeme-içme ritüellerinin görüldüğü bayramlardan biridir. Mayalı hiçbir yeme-içme ürününün tüketilmediği bu bayram 7 gün sürmektedir. Pesah Bayramı'nda, Yahudilerin Mısır'dan kurtuluşu kutlanmakta ve orada yaşadıkları olayları anma amacıyla çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir (Suleymanov, 2008). Yahudilik inancına göre Tanrı, Yahudilerin gitmesine izin vermedikleri için Mısır'a 10 felaket getirmiştir. Bu felaketlerden sonuncunu Mısır'da ilk doğan her canlının öldürülmesidir. Yahudilerin ayırt edilebilmesi için bir kuzu kesip kanıyla kapılarına işaret koymaları emredilmiştir. Bu sayede ölüm meleğinin, Yahudilerin evlerini atlaması sağlanmıştır. Bu sebeple, bu bayram İngilizce'de “atlamak” anlamına gelen “passover” olarak adlandırılmaktadır (Atasağun, 2001). Bu durum Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır:

“RAB Musa'ya, “Firavunun ve Mısır'ın başına bir bela daha getireceğim” dedi, “O zaman gitmenize izin verecek, sizi buradan adeta kovacak. Halkına söyle, kadın erkek herkes komşusundan altın, gümüş eşya istesin.” RAB İsrail halkının Mısırlıların gözünde lütf bulmasını sağladı. Musa da Mısır'da, firavunun görevlilerinin ve halkın gözünde çok büyüdü. Musa firavuna şöyle dedi: “RAB diyor ki, ‘Gece yarısı Mısır'ı boydan boya geçeceğim. Tahtında oturan firavunun ilk çocuğundan, değirmendeki kadın kölenin ilk çocuğuna kadar, hayvanlar dahil Mısır'daki bütün ilk doğanlar ölecek. Bütün Mısır'da benzeri ne görülmüş ne de görülecek büyük bir feryat kopacak. İsraililer'e ya da hayvanlarına bir köpek bile havlamayacak.’ O zaman RAB'bin İsraililer'le Mısırlıların'a nasıl farklı davrandığını anlayacaksınız.” (Mısır'dan Çıkış 11:1-7).

“Musa İsrail'in bütün ileri gelenlerini çağırarak onlara şöyle dedi: “Hemen gidin, aileleriniz için kendinize davarlar seçip Fısh kurbanı olarak boğazlayın. Bir demet mercanköşkotu alın, leğendeki kana batırıp kanı kapılarınızın yan ve üst sövelerine sürün. Sabaha kadar kimse evinden çıkmasın. RAB Mısırlıların'ı öldürmek için gelecek, kapılarınızın yan ve üst sövelerindeki kanı görünce üzerinden geçecek, ölüm saçanın evlerinize girip sizi öldürmesine izin vermeyecek. “Sen ve çocukların kalıcı bir kural olarak bu olayı kutlayacaksınız. RAB'bin size söz verdiği topraklara girdiğiniz zaman bu töreye uyacaksınız. Çocuklarınız size, ‘Bu törenin anlamı nedir?’ diye sorduklarında, ‘Bu RAB'bin Fısh kurbanıdır’ diyeceksiniz, ‘Çünkü RAB Mısırlıların'ı öldürürken evlerimizin üzerinden geçerek bizi bağışladı.’” (Mısır'dan Çıkış 12:21-27).

Mabed (Süleyman Mabedi) zamanında, bu olayı anmak adına burada kurban kesme ritüeli gerçekleştirilmekteydi. Mabed yıkıldıktan sonra bu ritüel yerini seder hazırlama ritüeline bıraktı. Seder, düzen ve sofranın anlamı taşımaktadır (Güven, 2021). Zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yaşanmış olsa da Pesah sederi bir ritüel olarak devam etmekte, sederde yer alan yiyecekler bazı sembolik anlamlar içermektedir. Bu yiyecekler Orta Çağ'dan beri süslü bir tabak içerisinde servis edilmektedir (Zeller, 2012). Seder ritüelinin başlangıcı karpas ile yapılmaktadır. Karpas, maydanoz veya kereviz yaprağının tuzlu veya sirkeli suya batırılıp yenmesiyle gerçekleşmekte ve Yahudilerin Mısır'da yaşadıkları acıları sembolize etmektedir (Gevaryahu ve Wise, 1999). Pesah sederinde yer alan yiyecekler arasında maror olarak adlandırılan, marul ve yaban turbu gibi acı otlar yer almaktadır. Karpasta olduğu gibi bu otlarla da Yahudilerin Mısır'da yaşadıkları acılar anılmaktadır (Brumberg-Kraus, 1999). Sederde yer alan diğer bir yiyecek haroset olarak adlandırılan, elma ve çeşitli kuru yemişlerle yapılan karışımdır. Çamur kıvamında olan bu karışım Yahudilerin Mısır'da ev yapmak için kullandıkları çamuru sembolize etmektedir. Pesah sederine bulunan diğer yiyecekler ise Pesah kurbanını temsil eden fırınlanmış kuzu incik kemiği, fırınlanmış yumurta ve matza ekmeğidir (Bellenir, 1998). Pesah sofrasında yerine getirilen ritüellerden biri de Pesah akşamı boyunca dört kadeh şarap içmektir. İçilen bu dört kadeh şarap, Tevrat'ta yer alan "Sizi çıkaracağım", "Sizi kurtaracağım", "Sizi özgür kılacağım" ve "Sizi kendi halkım olarak alacağım" (Mısır'dan Çıkış 6:6-7) sözlerine gönderme yapmakta, her bir kadeh şarapta Tanrı'nın verdiği bu sözlerin sevinci yaşanmaktadır (Özcan, 2018).

Bu bayramda matza adı verilen, mayasız hamurdan yapılan ekmeğin yenilir. Matza, Yahudilerin Mısır'dan kaçarken mayalamaya fırsat bulamayıp pişirdikleri ekmeği sembolize etmektedir (Zeller, 2012). Tevrat'ta birçok pasajda Pesah Bayramına değinilmiştir:

"Bu ayın onunda herkes ailesine göre kendi ev halkına birer kuzu alacak. Eğer bir kuzu bir aileye çok geliyorsa, aile bireylerinin sayısı ve herkesin yiyeceği miktar hesaplanacak ve aile kuzuyu en yakın komşusuyla paylaşabilecek. Koyun ya da keçilerden seçeceğiniz hayvan kusursuz, erkek ve bir yaşında olmalı. Ayın on dördüne kadar ona bakacaksınız. O akşamüstü bütün İsrail topluluğu hayvanları boğazlayacak. Hayvanın kanını alıp, etini yeneceği evin yan ve üst kapı sövelerine sürecekler. O gece ateşte kızartılmış et mayasız ekmeğin ve acı otlarla yenmelidir. Eti çiğ veya haşlanmış olarak değil, başı, bacakları, bağırsakları ve işkembesiyle birlikte kızartarak yiyeceksiniz. Sabaha kadar bitirmelisiniz." (Mısır'dan Çıkış 12:3-10).

"Yedi gün mayasız ekmeğin yiyeceksiniz. İlk gün evlerinizden mayayı kaldıracaksınız. Kim bu yedi gün içinde mayalı bir şey yerse, İsrail'den atılacaktır. Birinci ve yedinci günler kutsal toplantı yapacaksınız. O günler hiçbir iş yapılmayacak. Herkes yalnız kendi yiyeceğini hazırlayacak. Mayasız Ekmeğin Bayramı'nı kutlayacaksınız, çünkü sizi ordular halinde o gün Mısır'dan çıkardım. Bu günü kalıcı bir kural olarak kuşaklarınız boyunca kutlayacaksınız. Birinci ayın on dördüncü gününün akşamından yirmi birinci gününün akşamına kadar mayasız ekmeğin yiyeceksiniz. Evlerinizde yedi gün maya bulunmayacak. Mayalı bir şey yiyen yerli yabancı herkes İsrail topluluğundan atılacaktır. Mayalı bir şey yemeyeceksiniz. Yaşadığınız her yerde mayasız ekmeğin yiyeceksiniz." (Mısır'dan Çıkış 12:15-20).

Roş Aşana, çeşitli ritüellerin gerçekleştirildiği diğer bir bayramdır. Roş Aşana, Yahudi takvimine göre yeni yılın başlangıcına denk gelmektedir. Aynı zamanda Yahudilerin o günü Adem'in yaratıldığı, Yahudi ırkının temellerini oluşturduğunu kabul ettikleri İbrahim ve İshak peygamberlerin doğduğu, Musa peygamberin Firavun'a karşı çıktığı ve Yusuf peygamberin zindandan kurtulduğu gün olarak kabul etmeleri Roş Aşana'yı önemli kılan diğer nedenlerdir (Ataşağın, 2001). Roş Aşana günü Yahudiler bütün yıl boyunca yapmış oldukları yanlışları düşünür, günahları için Tanrı'dan af diler ve yeni başlayan yılda aynı günahları yapmamak için tövbe ederler (Güven, 2021). Şabat günü olduğu gibi Roş Aşana sofrasında da challah ekmeği yer alır, kiduş ve hamotzi ritüelleri yerine getirilir. Şabat sofrasından farklı olarak Roş Aşana'da challah ekmeği yuvarlak yapılır. Yuvarlak challah ekmeği yaşam döngüsünü ve yaşamın sürekliliğini sembolize etmektedir (Bellenir, 1998). Roş Aşana'da, Pesah'ta olduğu gibi seder hazırlanır. Hazırlanan bu sederde sebze yemeklerinin yanı sıra başıyla birlikte balık veya bir kuzu başı bulunur. Balık veya kuzu yenirken "kuyruk olmayalım, baş olalım" temennisi içeren, Tanrı'dan Yahudileri köle değil daima milletlere baş yapmasını diledikleri bir beraha (dua) okunur. Aynı zamanda sofrada bulunan balık bolluğu ve doğurganlığı sembolize etmektedir (Kılıç, 2012).

Roş Aşana sederinde birçok sembolik yiyecek bulunur. Bu yiyeceklerin sembolize ettiği anlamların başında yeni yılın tatlı geçmesi dileği gelir (Stein ve Isaacs, 2017). Bu nedenle Roş Aşana ritüelleri arasında bala batırılan elma yemek yer almaktadır (Bellenir, 1998). Roş Aşana sofrasında gerçekleştirilen diğer bir ritüel nar yemekidir. Narı yerken, gelen yeni yılın bereketli geçmesi için dua edilir (Stein ve Isaacs, 2017).

Yeme-içme ritüellerinin yer aldığı diğer bir önemli bayram Yom Kippur'dur. Roş Aşana ile başlayan 10 günlük tövbe günlerinin son günü olan Yom Kippur, Kefaret Günü olarak da anılmaktadır (Suleymanov, 2008). Şabat'ta olduğu gibi Yom Kippur'da da hiçbir iş yapılmaz. Bu bayramda, arife günü gün batımıyla birlikte oruç tutmaya başlanır, 25 saat bir şey yenilip içilmez. Bu oruç, bedensel kısıtlama ve otokontrolün sembolü görevini görmektedir. Yom Kippur çoğunlukla tövbe ederek, ibadetler yerine getirilerek geçirilir (Atasağun, 2001; Zeller, 2012). Yom Kippur'da yerine getirilen ritüeller arasında kaparot adı verilen kurban kesme yer almaktadır. Bu ritüele göre, her aile bireyi için bir tavuk kurban edilmekte ve ihtiyaç sahiplerine verilmektedir (Marks, 2010).

Hristiyanlık ve Yeme-İçme Ritüelleri

Yeme-içme ile ilgili birçok kısıtlamanın yer aldığı Yahudiliğin aksine Hristiyanlıkta, bedene giren her şeyin dışarı atılabildiği kabul edilmiş ve az sayıda yeme-içme yasağı yer almıştır. Bu durum, Hristiyanlığı yayma isteğiyle ilişkilendirilmektedir (Ünal ve Özışık Yapıcı, 2017). Hristiyanlıkta az sayıda bulunan bu yasaklar arasında putlara kurban edilen şeyler, kan ve boğulmuş olan hayvanlar yer almaktadır (Erdem, 1997). Bu durum İncil'de şu şekilde yer almaktadır:

“Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız. Bunlardan kaçınırsanız, iyi edersiniz.” (Elçilerin İşleri 15:28-29).

Fakat genel olarak kabul edilen, İncil'i oluşturan kitapların biri olan Markos'ta yiyeceklerin insanları kirletmeyeceği inancına değinilmiş, böylelikle Tevrat'ın konuyla ilgili koyduğu yasaklar geçersiz kabul edilmiştir:

“İsa, halkı yine yanına çağırıp onlara, “Hepiniz beni dinleyin ve şunu belleyin” dedi. 15-16 “İnsanın dışında olup içine giren hiçbir şey onu kirletmez. İnsanı kirleten, insanın içinden çıkmıştır.” (Markos 7:14-16).

Yahudilik ve Müslümanlıktan farklı olarak Hristiyanlıkta domuz eti yemek yasaklanmamıştır. Kutsal kitapta açıkça domuz etinin yenilebileceğini dair bir açıklamaya rastlanmazken, aşağıda yer alan pasajlara dayanarak domuz eti yenilebilir kabul edilmiştir.

“Ertesi gün onlar yol alıp kente yaklaşırlarken, saat on iki sularında Petrus ((Hz. İsa'nın 12 havarisinden biri) dua etmek için dama çıktı. Acıkınca da yemek istedi. Yemek hazırlanırken Petrus kendinden geçti. Göğün açıldığını ve büyük bir çarşafı andıran bir nesnenin dört köşesinden sarkıtılarak yeryüzüne indirildiğini gördü. Çarşafın içinde, yeryüzünde yaşayan her türden dört ayaklı hayvanlar, sürüngenler ve kuşlar vardı. Bir ses ona, “Kalk Petrus, kes ve ye!” dedi. “Asla olmaz, ya Rab!” dedi Petrus. “Hiçbir zaman bayağı ya da murdar herhangi bir şey yemedim.” Ses tekrar, ikinci kez duyuldu; Petrus'a, “Tanrı'nın temiz kıldıklarına sen bayağı deme” dedi.” (Elçilerin İşleri 10:9-15).

“Rab İsa'ya ait biri olarak kesinlikle biliyorum ki, hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir. Ama bir şeyi murdar sayan için o şey murdardır. Yediğin bir şey yüzünden kardeşin incinmişse, artık sevgi yolunda yürümüyorsun demektir. Mesih'in, uğruna öldüğü kardeşini yediklerinle mahvetme! Size göre iyi olanın kötülenmesine fırsat vermeyin. Çünkü Tanrı'nın Egemenliği, yiyecek içecek sorunu değil, doğruluk, esenlik ve Kutsal Ruh'ta sevinçtir. 18 Mesih'e bu yolda hizmet eden, Tanrı'yı hoşnut eder, insanların da beğenisini kazanır. Öyleyse kendimizi esenlik getiren ve karşılıklı gelişmemizi sağlayan işlere verelim. Yiyecek uğruna Tanrı'nın işini bozma! Her yiyecek temizdir, ama yedikleriyle başkasının sürçmesine yol açan kişi kötülük etmiş olur.” (Romalılar 14:14-20).

Hristiyanlıktaki en önemli yeme-içme ritüellerinin başında Ekmek-Şarap Ayini gelmektedir. Ekmek-Şarap Ayini, Yunanca bir kelime olan Evharistiya olarak adlandırılmakta ve “Tanrı'ya şükretme” anlamı taşımaktadır. Bu ritüel, Hz. İsa'nın son akşam yemeği anısına yerine getirilmektedir (Eroğlu, 1999). İncil'de Hz. İsa'nın son akşam yemeğine şu şekilde değinilmektedir:

“Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. “Alın, yiyin” dedi, “Bu benim bedenimdir.” Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, “Hepiniz bundan için” dedi. “Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size şunu söyleyeyim, Babam'ın egemenliğinde sizinle birlikte yenisini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim.” (Matta 26:26-29).

Evharistiya ritüelinde ekmek ve şarabın, Hz. İsa'nın bedeni ve kanına dönüştüğüne, bu ayine katılanların Hz. İsa ile birleştiklerine inanılmaktadır. Katolikler ve Ermeniler Evharistiya ritüeli için mayasız ekmek

kullanırken, Ortodokslar ve Protestanlar mayalı ekmek kullanmaktadır. Özel olarak hazırlanan sofrada dualar edilerek ekmek ve şarap kutsanmaktadır (Bülbül, 2019).

Hristiyanlıkta çeşitli ritüellerin gerçekleştirildiği bayramlar iki türe ayrılmaktadır. Bunlar Hz. İsa ile ilgili olanlar ve Meryem Ana ve Yahya gibi büyük azizlerle ilgili olanlardır (Yıldırım, 2005). Paskalya, Hristiyanlıktaki en eski ve en önemli bayramlardan biridir. Bu bayram, Hz. İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişi anısına kutlanmaktadır. İlk olarak 14 Nisan'da kutlanan ve Yahudilikteki Mayasız Bayramı ile aynı güne denk gelen Paskalya, 2.yüzyıldan itibaren bahar ekinoksunu takip eden ilk dolunaydan sonraki pazar günü kutlanmaya başlamıştır (Gierek, 2015). Paskalya haftası Kutsal Hafta olarak anılmakta ve dört kutsal günden oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan Kutsal Perşembe, Hz. İsa'nın son yemeğini yediği gün olarak kabul edilmekte ve bu yemek yad edilerek ekmek ve şarapta İsa'nın eti ve kanı olduğu hatırlanmaktadır. Diğer bir gün olan Kutsal Cuma, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ve öldüğü gündür. Kutsal Cuma'da kutsal kitaptan pasajlar okunur ve dualar edilir. Üçüncü gün olan Kutsal Cumartesi, Paskalya arifesidir. Hz. İsa'nın yeniden dirildiği gün olarak kabul edilen Kutsal Cumartesi günü, Ekmek ve Şarap Ritüeli yerine getirilmektedir. Pazar günü ise Paskalya kutlamaları başlamakta, özel bir sofraya hazırlanmaktadır. Bu sofrada domuz eti, pasta, paskalya ekmeği ve özel olarak hazırlanan paskalya yumurtaları yer almaktadır (Yıldırım, 2005). Çeşitli renklerde boyanan Paskalya yumurtaları, yaşamı ve bereketi sembolize etmektedir. Paskalya yumurtaları çiğ veya pişmiş olabilir. Çiğ olan yumurtalar yalnızca süsleme amacıyla kullanılırken, pişmiş ve boyanmış Paskalya yumurtaları yemek için kullanılır. Pazar günü kilisede gerçekleştirilen ayinden sonra yumurtalar tokuşturulur. Yumurtası kırılan kişi yumurtayı yer, yumurta sağlam olan kişi ise bir başkası ile yumurtasını tokuşturur (Nahya, 2012). Aynı zamanda hazırlanan yumurtalar, Paskalya ekmeğiyle birlikte bir sepete yerleştirilir ve komşulara ikram edilir (Pleck, 2000).

Müslümanlık ve Yeme-İçme Ritüelleri

Yahudilikte olduğu gibi Müslümanlıkta da yeme-içmeyle ilgili çeşitli yasak ve kısıtlamalar bulunmaktadır. Tüketilmesi yasaklanan yeme-içme ürünleri haram olarak tanımlanırken, tüketilmesine izin verilenler helal olarak tanımlanmaktadır. Müslümanlıkta bu kurallar çoğunlukla et ve alkol tüketimine ilişkindir. Bu kurallar, Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de belirtilmektedir (Gürhan, 2017).

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Bakara Suresi/173)

Yukarıda belirtilen ayet dışında birçok ayette helal ve haram yeme-içme ürünlerine değinilmektedir (Bakara/172, Maide/3-4, Araf/157, Araf/32, Nahl/115, En'am/145). Haram olarak nitelendirilen tek hayvan olan domuz, Kuran'da pis bir hayvan olarak kabul edilmiştir (Gürhan, 2017). Alkol tüketiminin haram kabul edilmediği Yahudilik ve Hristiyanlığın aksine Müslümanlıkta alkol tüketmek haram olarak belirtilmiştir. Müslümanlığın ilk yıllarında, içkinin haram kabul edilmediği bilinmektedir. Bakara suresinin 219.ayetinde, içkinin büyük zararları ve bazı faydaları olduğu fakat zararlarının faydasından çok olduğuna değinilmiştir. Sonradan, alkol tüketmenin haram olduğunu belirten ayet iner (Macit, 2002):

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.” (Maide/90).

Yeme-içme ürünleriyle ilgili birçok kısıtlamanın bulunduğu Yahudilik ile neredeyse hiçbir yeme-içme kısıtlamasının bulunmadığı Hristiyanlığa nazaran Müslümanlıkta, bu kısıtlamalar az sayıda bulunmaktadır.

Müslümanlıkta gerçekleştirilen çeşitli yeme-içme ritüelleri de yer almaktadır. Bu ritüellere, doğum ve ölüm gibi zamanlarda, kandillerde, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'nda, iftar ve sahur sofralarında, mevlitlerde, hacca gidildiği ve dönüldüğü zaman, aşure zamanı, nişan, kına, düğün ve sünnet gibi törenlerde rastlanmaktadır (Hatipoğlu, 2010). Bu ritüellerde, yörelere göre küçük farklılıklar gözlemlenebilir fakat gerçekleştirilen temel ritüel genellikle aynıdır. Örneğin mevlitlerde gelen misafirlere pilav, et ve ayran ikram edilmesi oldukça yaygındır. Bebek doğduktan sonra yapılan mevlitlerde yemekten sonra lokum ikram edilmektedir (Şahin, 2019). Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen bir diğer ritüel ölen kişi için helva kavrulup insanlara dağıtılmasıdır. Ayrıca vefatın ardından 7., 40. ve 52.günlerinde de ölen kişi adına yemek ikram etmek bir diğer ritüeldir. İslam'ın beş şartından biri olan hacca gitme eylemini yerine getiren kişiler döndükten sonra bu kişiler adına yemek ikram edilmektedir. Bir diğer ritüel ise Kandil günlerinde kandil simidi veya lokma tatlısı dağıtmaktır (Hatipoğlu, 2010).

Müslümanlıkta yer alan yeme-içme ritüellerine ilişkin verilebilecek en önemli örneklerden biri aşuredir. Kameri takvimine (ay takvimi) göre Kurban Bayramı'ndan sonraki ilk ay olan Muharrem ayının onuncu günü aşure günü olarak kabul edilmektedir. Aşure kelimesi de Arapça'da on anlamına gelen aşere ve onuncu anlamına gelen aşir sözcüklerinden türemiş olup, aşura olarak adlandırılmaktadır. Aşure, Nuh peygamber ve yanındakilerin çıktıkları gemide ellerinde kalan son erzaklar ile yaptıkları yemeği sembolize etmektedir. Aşure içerisine en az yedi çeşit malzeme olması gerekmektedir (Eksen, 2001).

Ramazan ayı, Müslümanlar için önemli dönemlerden biridir. Düşünme ve öz disiplin zamanı olarak kabul edilen Ramazan'da, rehberliği ve bağışlayıcılığı için Allah'a olan minnettarlık ifade edilir. Aynı zamanda zor durumda olan insanlar hatırlanır. Ramazan ayı boyunca gün doğumuyla birlikte oruç tutulmaya başlanır, gün batımında oruç açılır (Sandıkçı ve Omeraki, 2007). Orucu hurmayla açmak, Ramazan ritüelleri arasındadır (Khalik, vd., 2021). Ramazan ritüellerine verilecek diğer bir örnek ise güllaçtır. Güllaç, Ramazan ile özdeşleşmiş bir tatlıdır. Güllacın yalnızca Ramazan ayında yenilmesi, onu bu aya özgü bir ritüel haline getirmiştir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017). Ramazan ayı bitiminde 3 gün süren Ramazan Bayramı kutlanır. Bu bayramın en önemli yeme-içme ritüelleri arasında baklava yemek ve gelen misafirlere baklava ve şeker veya çikolata ikram etmektir (Türkyılmaz, 2016).

Müslümanlar için önemli olan diğer bir bayram Kurban Bayramıdır. Kurban Bayramı, Kuran'da geçen ayetlere dayanmaktadır:

“Kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belirli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin.” (Hac/28).

“Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık.” (Hac/34)

Bazı bölgelerde kurban arife gecesi oruç tutulmaya başlanır ve ertesi gün kurban kesildiğinde, kurban etiyle oruç açılır. Bazı bölgelerde, kurban etiyle kahvaltı yapmanın sevap olduğu inancı yaygındır. Ramazan Bayramı'nda olduğu gibi Kurban Bayramı'nda da şeker ve baklava ikram edilir. Fakat Kurban Bayramı ritüelleri arasında gelen misafire kurban etinden yapılan kavurma ikram etmek de yer almaktadır. Nitekim kesilen kurban eti, ihtiyaç sahipleri, kesen kişi ve bayramda gelen misafirlere ikram etmek üzere 3 parçaya ayrılır (Çalış, 2016).

Sonuç

Semavi dinlerde yer alan yeme-içme ritüellerinin incelendiği bu çalışmada, konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş; Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın kutsal kitaplarından faydalanılmıştır. Kutsal kişi, kutsal olay, kutsal mekân, kutsal zaman gibi unsurları barındıran ritüeller, tekrarlanma özelliği sayesinde kültürel kimliğin korunması ve aktarılmasında önemli etkenlerdir (Ersal ve Görgülü, 2017; Şahin, 2019).

Çalışmada ilk olarak, ilk semavi din olan Yahudilikte yer alan yeme-içme ritüelleri incelenmiştir. Diğer iki semavi din ile kıyaslandığında, Yahudilikteki yeme-içme ritüellerinin sayıca fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birçok özel gün ve bayramın bulunduğu Yahudilikte, bu özel gün ve bayramlarda yerine getirilen çeşitli yeme-içme ritüelleri tespit edilmiştir. Bu ritüellerin, genel olarak geçmişte yaşanan olayları anma amacıyla yerine getirildiği görülmektedir. Ön plana çıkan ritüeller arasında kiduş ve motzi yer almaktadır. Neredeyse her özel gün ve bayramda gerçekleştirilen bu ritüellerden kiduş, şarabı kutsama; motzi ise ekmeği kutsamadır. Önemli ritüellerden bir diğeri ise Hamursuz Bayramı'nda matza olarak adlandırılan ve Yahudilerin Mısır'dan çıkarken mayalamaya vakit bulamadan pişirdikleri ekmeği sembolize eden mayasız ekmeği yemektir. Yahudilikteki yeme-içme ritüellerine verilebilecek diğer bir örnek ise, yeni yıla geçişin kutlandığı Roş Aşana bayramında, girilen yeni yılın tatlı geçmesi amacıyla tatlı yiyecekler yeme ritüelidir.

Yahudiliğe kıyasla, Hristiyanlıkta hem yeme-içme yasakları yok denecek kadar azdır hem de yeme-içme ritüellerine çok rastlanmamaktadır. Hristiyanlıktaki en belirgin yeme-içme ritüeli Evharistiya olarak adlandırılan ekme ve şarap ritüelidir. Neredeyse her ibadet ve kutsal günde yer alan ekme-şarap ritüeline, kutsal kitapta da sıklıkla yer verilmiştir. Bu ritüelde yer alan ekme Hz. İsa'nın etini sembolize ederken, şarap Hz. İsa'nın kanını sembolize etmektedir. Hristiyanlıktaki diğer önemli yeme-içme ritüeli Paskalya Bayramı'nda yapılan ekme ve boyanan yumurtalardır.

Son olarak Müslümanlıkta yer alan yeme-içme ritüelleri incelenmiştir. Diğer iki semavi dinle kıyaslandığında Müslümanlıkta az sayıda yeme-içme ritüeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müslümanlıktaki en önemli yeme-içme ritüellerine mevlitlerde lokum ikram edilmesi, vefat eden kişi için helva kavulması, Kurban Bayramı'nda kesilen kurban etinden ikram edilmesi, aşure yapılması örnek gösterilebilir.

Bu üç semavi dinde yer alan yeme-içme ritüellerine bakıldığında, en fazla ritüelin Yahudilikte yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yahudilikte yer alan ritüellerin çoğu geçmişte yaşanan olayları anma amacıyla gerçekleştirilirken Hristiyanlık ve Müslümanlıkta bu duruma daha az rastlanılmıştır. Lokum, helva, aşure gibi örneklerden yola çıkarak, Müslümanlıkta yer alan yeme-içme ritüellerinin genellikle bir ikram, hayır amacı taşıdığı söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucunda, Yahudilik ve Hristiyanlıkta ekmek ve şarabın önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Her iki dinde de kutsal olan bu iki yeme-içme ürününe farklı anlamlar yüklendiği ortaya çıkmaktadır. Şarabın önemli bir yer edindiği bu iki dinin aksine Müslümanlıkta alkol, tüketilmesi yasaklanmış yeme-içme ürünleri arasında yer almaktadır. Sonuç olarak; Yahudilik ve Hristiyanlıktaki yeme-içme ritüellerinin yüklenilen anlamlar açısından birbirine benzerlik gösterdiği gözlenirken, son semavi din olan Müslümanlıktaki ritüellerin anlam olarak farklılaştığı görülmektedir.

Kaynakça

- Ağkuş, Y. ve Altuncu, A. (2017). Yahudi kutsal metinlerinde ve Kur'an'da şabat (cumartesi) yasakları ve mesh hadisesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5): 2775-2794.
- Akkurt, S. (2006). Tanah'ta Yahudi dini hayatına yönelik eleştiriler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altaş, V. (2020). Tevrat ve Hititler (Hitit Siyasi, kültür ve dini dünyası ile Tevrat'ın mukayesesi), Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Apfelbaum, D. (2001). Jewish Cuisine, *Ethnology*, 40(2): 165-169.
- Atasağun, Y. (2001). Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(11): 125-156.
- Aydın, M. (1998). "Kutsal Metinler ve Dini Literatür". TDV İslam Ansiklopedisi içinde (ss.340-345). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (2013). "Yahyâ". TDV İslam Ansiklopedisi içinde (ss.232-234). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ballı, A. ve Gökçe, A. F. (2021). Yahudi Göçleri ve Yahudi Kimliğinin Oluşumu, *İletişim ve Diplomasi*, (5): 57-80.
- Bellenir, K. (Ed.). (1998). *Religious Holidays and Calendars: An Encyclopedic Handbook*, 2.Baskı, Detroit: Omnigraphics Inc.
- Brumberg-Kraus, J. (1999). Not By Bread Alone...": The Ritualization of Food and Table Talk in The Passover "Seder" and in The Last Supper, *Semeia; an Experimental Journal for Biblical Criticism*, 86: 165-191.
- Bülbül, E. (2019). Sakramentler ve Pavlus'un evharistiya anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Cohen, A. B. (2021). You Can Learn a lot About Religion From Food, *Current Opinion in Psychology*, 40: 1-5.
- Çalış, F. (2016). Günümüz kentinde kurban ritüeli, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Desjardins, M. (2004). Teaching About Religion With Food, *Teaching Theology & Religion*, 7(3): 153-158.
- Donin, H. (1960). HAVDALAH: The Ritual and the Concept, *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 3(1): 60-72.
- Eksen, İ. (2001). Çok Kültürlü İstanbul Mutfağı Rumlar, Ermeniler, Museviler, Türkler, Yemek Kültürleri, Tanıklıklar ve Tarifler, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdem, M. (1997). İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37(1): 151-173.
- Ersal, M. ve Görgülü, E. D. (2017). Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü, *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (16): 139-200.
- Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39(1): 439-453.

- Geçgel, R. (2006). Doğu ve Batı'da kutsal kitap çevirileri (İncil, Tevrat, Kur'an çevirilerinde izlenen yöntemler), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Gierek, B. (2015). Rituals of the Easter Period in Poland, *The Ritual Year*, 10: 70-82.
- Gürhan, N. (2017). Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2): 1204-1223.
- Güven, V. (2021). Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da haftalık kutsal gün fenomeni, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Gevaryahu, G., ve Wise, M. L. (1999). Why Does the Seder Begin With Karpas?, *Jewish Bible Quarterly*, 27: 104-110.
- Hatipoğlu, A. (2010). İnançların gastronomi üzerine etkileri: Bodrum'daki beş yıldızlı otellerin mutfak yöneticilerinin görüşlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Khalil, S. A., Amin, N. G., Ibrahim, A. M., Zaky, D. Z. ve Bishay, M. M. (2021). Glycemic Indices Of Dates "Ramadan Symbolic Food" in Patients with Type 2 Diabetes Using Continuous Glucose Monitoring System, *Diabetes Research and Clinical Practice*, 172, 1-7.
- Kılıç, S. (2012). Yahudilik'te Kutsal Yiyecek ve İçecekler, *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII: Bütün Yönleriyle Yahudilik*, Uluslararası Sempozyum, Ankara.
- Kocaçoban, Ş. (2019). İbadetler, dini ritüeller ve öznel mutluluk arasındaki ilişki, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kurt, A. O. (2010). Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2): 102-122.
- Macit, Y. (2002). Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helâllığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 265-271.
- Marks, G. (2010). *Encyclopedia of Jewish Food*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Nahya, Z. N. (2012). Yaşamın Renkli Sembolleri Paskalya Yumurtaları, *Metro Gastro*, 65: 162-166.
- Özcan, Ş. (2018). Yahudilikte Pesah (Fısh) Bayramı: Ritüeller ve Semboller Bağlamında Fenomenolojik Bir İnceleme, *Journal Of International Social Research*, 11(61): 1206-1214.
- Pleck, E. H. (2000). *Celebrating the Family: Ethnicity, Consumer Culture, and Family Rituals*, Cambridge: Harvard University Press.
- Roden, C. (1996). *The Book Of Jewish Food: An Odyssey From Samarkand And Vilna To The Present Day*, Londra: Penguin Books.
- Rook, D. W. (1985). The Ritual Dimension of Consumer Behavior, *Journal of Consumer Research*, 12: 251-264.
- Sabate, J. (2004). Religion, Diet and Research, *British Journal of Nutrition*, 92(2): 199-201.
- Sandıkçı, Ö. ve Omeraki, S. (2007). Globalization and Rituals: Does Ramadan Turn Into Christmas?, *Advances in Consumer Research*, 34: 610-615.
- Schorr, M., Valdeza, B., Eliezerb, A., ve Oliverosc, A. (2017). Lighting the Shabbat at a Jewish home in the period of the Mishna, *The Israel Chemist and Engineer ICE*, 3: 26-31.
- Sevimli, Y. ve Sönmezdağ, A. S. (2017). Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi, *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1(2): 18-28.
- Sinanoğlu, M. (2001). "İslâm (Giriş)". TDV İslam Ansiklopedisi içinde (ss.1-2) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Smith-Gabai, H. ve Ludwig, F. (2011). Observing the Jewish Sabbath: a meaningful restorative ritual for modern times. *Journal of Occupational Science*, 18(4):347-355.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, Füsün G. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (7.Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

- Stein, L. ve Isaacs, R. H. (2017). *Let's Eat: Jewish Food and Faith*, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers
- Suleymanov, S. (2008). *Tevrat'taki emir ve yasakların tespit ve tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şahin, A. (2019). *Din, ritüel ve hafıza: Mevlid geleneği üzerine sosyolojik bir inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- T.C. Turizm Bakanlığı. (1992). *Musevilerle 500 yıl*, Erol, B. (Ed.), Ankara.
- Türkyılmaz, D. (2016). *Eğlencenin Tadı: Türk ve Macar Kültürlerinde Bayram ve Festival Yemekleri*, (Editör) Hoppál, M., Oğuz, M. Ö. ve Ölçer Özünel, E.: *Tatların Benzer Dünyası: Türk-Macar Ortak Yemek Kültürü içinde (ss.31-37)* Ankara: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu.
- Ünal, İ. ve Özışık Yapıcı, O. (2017). *Semavi Dinlerin Mutfak Kültürü Üzerindeki Etkileri*, VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Gaziantep.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (11.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2005). *Ortodoks Kilisesinde Paskalya*. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(21): 67-75.
- Zeller, B. E. (2012). *Food Preparation, Cooking, and Ritual in Judaism*, *Annals of the Association of American Geographers*, 99(2): 406-422.